

Egy nyughatatlan szellem

Madzsar József születésének 150. évfordulójára

Dr. Kóbor András

Semmelweis Egyetem, Fogpótlástani Klinika, Budapest

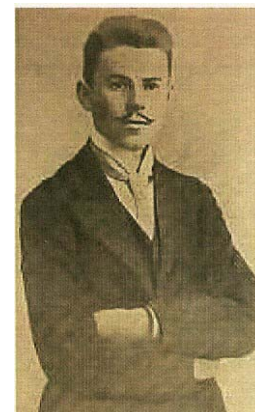
150 éve született a XX. század egyik legtehetségesebb, az élet számos területén maradandót alkotó fogorvosa, dr. Madzsar József. Nevével vidéki kórházak elnevezésében, a szegedi kollégium címében és a Semmelweis Egyetem valamikori kitüntetései közt találkozhatunk.

Madzsar 1876-ban született Budapesten, cseh származású édesanya (*Háborj*) és magyar édesapa első gyermekeként. Öccse, *Imre* két évvel fiatalabb volt nála. Művelt, a modern dolgok iránt nyitott, zenét szerető édesapja távirdafőnöki kinevezése miatt a család Nagyváradra költözött. Madzsar alapfokú tanulmányait követően a híres, 1725-ben alapított piarista gimnáziumban tanult tovább, ahol a kor olyan neves személyiségeivel találkozott, mint *Ady Endre* vagy a későbbi politikus *Jászi Oszkár*, aki ez idő tájt az iskolai önképzőkör elnöke volt. A nyári szünetekben édesapja tanácsára más és más iparos szakma művelőjénél töltötte szabadidejét, amellyel jelentős szakmai tapasztalatokat szerzett.

Az érettségét követően 1893-tól a Magyar királyi Tudományegyetem Orvosi Karának hallgatója, a Bonctani Intézet díjas demonstrátora lett. 1897-ben egy évet töltött a Páduai Egyetemen. Diplomáját 1898-ban szerezte meg, ezt követően előbb a Hőgyes vezette intézetben, majd 1899. szeptember 1-jétől az akkor már az Egyetem keretén belül létrehozott, *Árkövy József* vezette Egyetemi Fogászati Intézetben, mint díjas gyakornok tevékenykedett. 1901–1903 között II., majd 1903–1905 között I. tanársegéddé nevezték ki.⁵ 1905-ben elhagyta az Intézetet, és csak magánpraxist tartott fent. 1902-ben *Salamon Henrik*kel megalapította a *Stomatológiai Közlönyt*.⁸ 1903-ban kezdeményezésére jött létre az Orvosegyesület Alkoholbizottsága. Ennek folytatásaként a Good Templar rend „Egészség” páholyának

tagjaként vett részt 1909-ben az Alkoholelles Munkásegylet megalapításában¹ és az első alkoholelles kiadvány létrehozásában. Ez idő tájt szervezte a Galilei Kört, valamint betöltötte a Szabadgondolkodók Magyarországi Egyesületének elnöki tisztét. A kortársak visszaemlékezéséből megrajzolható kép alapján szakmailag tehetséges, de politikába belekeveredett személynek tartották („...a leguniverzálisabb képzettségű orvos volt a klinika valamennyi assistense között... Klinikai működése a legszebb reményekre jogosított. Sajnos a radikális, felforgató politika elnyelte és a szakmára elvesztett”).¹⁸

Ez utóbbi megállapítás Madzsar ideológiai elkötelezettségére, az akkor kibontakozó szocialista-kommunista eszméknek az elfogadására és terjesztésére vonatkozott. Madzsar már középiskolás korában találkozhatott az akkori társadalmi berendezkedést bíráló eszmékkel, mégpedig Jászi Oszkár közvetítése révén. A nagyváradra születésű Jászi Oszkár (*Jakubovits*) 1896-ban, a budapesti egyetem Állam- és Jogtudományi Karának elvégzése után a politikai élet felé fordult. Egyik vezetője lett az 1901-ben alapított Társadalomtudományi Társaságnak, majd 1914-ben Nagyváradon létrehozta a Polgári Radikális Pártot, melynek vezetőjévé választották

Madzsar József

(alelnök: Madzsar József). Jászi polgári radikalizmusa a rendszerkritikában és a demokratikus nézetek terjesztésében öltött testet. Az 1918-as őszirózsás forradalom után tagja lett a *Károlyi* kormánynak, mint nemzeti ügyekkel megbízott

miniszter. A Tanácsköztársaságot és annak ideológiai alapját, a bolsevizmust elutasította. Madzsar társadalmi törekvésekkel kapcsolatos érdeklődését Jászi keltette fel, de útjaik később elváltak egymástól. Kapcsolatuk azonban megmaradt, mert 1901-ben Madzsar feleségül vette Jászi húgát, *Alice*-t.¹⁹

Madzsar klinikai tevékenysége kapcsán számos újítást vezetett be. Ő alkalmazott először altatást a fogászati kezelés kapcsán, és tette a diagnosztika elengedhetetlen részévé a röntgenfelvételt. Családjá megélhetésének biztosítására (1902-ben megszületett egyetlen gyermekük, Lili) magánrendelést is folytatott, ahol a szegény betegeket ingyen látta el. Szociális érzékenysége és nyitottsága a fogászatnál egyre inkább a társadalmat sújtó kérdések irányába vitte el. Előadásokat tartott a Jászi vezette Társadalomtudományi Társaságban szociális kérdésekről, az alkoholizmus terjedésének problémájáról, a világháború alatti Magyarország reprodukáló (szaporodási) képességéről, a darwinizmus eszméjéről.^{6,10,11,12} 1906-tól a *Szabad Gondolat* c. újság szerkesztője.

Az 1915-ben megalakult Stefánia Szövetség programjának megalkotójaként tevékenyen részt vett a szövetség munkájában, mely a csecsemőhalandóság csökkentését, a születésszám növelését, a tudatlanság és a babona elleni küzdelmet választotta céljául. Ezen tevékenysége eredményeként jött létre Magyarországon a védőnői hálózat.^{3,4}

Nyughatatlanságát jellemzi, hogy amikor a Fővárosi Könyvtárban, a katalógusrendszer hiányossága miatt nem fért hozzá a legújabb szakirodalmakhoz, s ezt szóvá tette Szabó Ervin igazgatónak – aki új rendszer kidolgozásával bízta meg – 1912-től főkönyvtárosi, 1915-től aligazgatói szerepet vállalt a könyvtárban. Szabó Ervin halálát követően (1918) a könyvtár igazgatója lett. Bevezette a decimális osztályozást, és nekilátott a fiókkönyvtári rendszer felállításának. Így jött létre az Almássy téri könyvtár, mely egyben az első gyermekkönyvtár is volt

Madzsar József

*Madzsar Józsefné,
Jászi Alice*

hazánkban.¹⁵ Mindezen tevékenysége mellett 1917-ben az Orvosi Karon magántanári címet szerzett társadalom-egészségügyből. A technikai újítások iránti lelkesedését az az eset is mutatja, amikor 1909-ben Németországban sza-

badalmat jelentett be a helikopter új forgószárnyával kapcsolatban. Ebben az esetben csupán arról van szó, hogy az aviatikával soha nem foglalkozó Madzsar fogorvosi jövedelméből megtámogatott egy új tudományos eredményt, melyet nagy valószínűséggel a *Lorenz testvérek* dolgoztak ki.⁹

Az őszirózsás forradalmat követően munkaügyi és népjóléti államtitkárrá nevezték ki,¹⁴

mely feladatát a Tanácsköztársaság idején, mint a Népbiztosság főcsoportvezetője továbbra is megtartotta, noha számos konfliktusa volt a kommunista vezetőkkel. Elvállalta a Vörös Hadsereg egészségügyi főfelügyelői megbízatását, újjászervezte az Országos Közegészségügyi Tanácsot. Intézkedései közt említhetjük kórházak és egészségügyi intézmények államosítását, a munkásgyerekek nyaralásának megszervezését, az általános és ingyenes balesetbiztosítás bevezetését vagy a fővárosi fürdők megnyitását a szegények számára.¹⁷ Ez utóbbi volt az egyik vádpont abban az eljárásban, melyet a kommun bukása után indítottak ellene, s melynek következtében 1920. június 2-án a miniszter hivatalvesztésre ítélte. Még 1919-ben az Egyetem Orvosi Kara is megtagadta őt. A dékán több, a minisztériumba küldött feljelentő levelet követően a Kar október havi kari tanácsulése elfogadta a dékán javaslatát Madzsar egyetemi magántanári címének megszüntetéséről. „*A Kar előtt kétségtelen volt, hogy a kommunizmusnak ilyen exponált sötét alakja, mint a milyen ő volt, egy pillanatra sem maradhat tovább, ezért tőle a venia legendi megvonta*”. Madzsar 1920-tól a Szociáldemokrata Párt tagja lett, ahol tovább folytatta aktív politikai tevékenységét. A fehérterrorra vonatkozó információkat külföldi lapokhoz juttatva publikálni kezdte azokat, minek következtében a királyi ügyészség 1921-ben vádiratot adott ki ellene. A vád: nemzetgyalázás cikkekben, tudósításokban és levelekben. A 80.241/1921.K.Ü. vádiratban a következők olvashatóak: „*A keresztény kurzus: tatárjárás, szociális bélpoklosság. Gyilkossággal és fosztogatással alakult. Kommunisták és zsidók üldözése, halálra kényszerítésük, de keresztény fej beverése és keresztény zseb kiürítése*

sem okoz aggályt. A dunai hullák nem öngyilkosságból erednek, hanem tömeggyilkosságok következményei. ... Szóba került, hogy a kormányzó gyilkosokat bérelt fel.” Mindezek alapján 1921. július 23-án börtönre ítélték, de ő a tárgyalást és a várható ítélet be nem várva

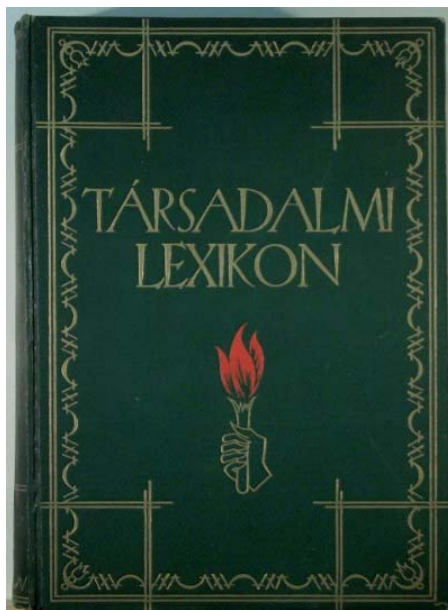
A Stefánia Szövetség védőnői jelvénye

Bécsbe emigrált,¹⁷ ahol a Jásziék köréhez tartozó *Bécsi Magyar Újság* kiadóhivatalát vezette. Nem találva helyét az emigrációban, Macedóniába utazott, ahol Üszkűben fogorvosi praxist nyitott. Az időközben személyét érintő körözést visszavonták, így 1924-ben hazatérhetett.¹⁵ Azonban orvosi tevékenység helyett, a Fővárosi Könyvtár igazgatói állására benyújtott sikertelen pályázata után lexikon-szerkesztői feladatokat vállalt. Dolgozott a Tolnai Lexikonnál, részt vett a Gutenberg Lexikon szerkesztésében, és szerkesztette a Társadalmi Lexikont. A család megélhetését a felesége által alapított és vezetett Ménesi úti mozgáskultúra és gyógytorna iskola bevételei fedezték,¹⁶ ahol Madzsar egészségtant tanított. (Csupán érdekességként kívánom megjegyezni, hogy egy szocialista-kommunista személy tulajdonában – a Ménesi út 12-ben – lévő épületben működött 1983-tól az ELTE Bibó István Szakkollégiuma, mely helyszínéül szolgált a Fidesz alakuló ülésének 1988. március 30-án.)

Madzsar nem hagyott fel társadalmi tevékenységével, fotósorozatokot készített a szegénység magyarországi megjelenéséről, melyeket baloldali gyűléseken vetített le. 1928-ban megújította az Alkohol-ellenes Munkásszövetséget, amely a Wesselényi-Nagydiófa utca sarkán álló Goldscheider házban működött. A szövetséget a rendőrség a kommunista ifjúság gyűjtőhelyének tartotta. Megalapítója volt a munkások közt jelentős befolyást szerzett *Társadalmi Szemle* című folyóiratnak is, melynek fő vezércikkírója volt. Ezen tevékenységével ismételtelen kihívta maga ellen a *Horthy* rendszer bűnüldöző szerveinek nemtetszését és a folyamatos üldöztetést. A *Peyer* által vezetett, opportunisták kiegyező politikát folytató SzDP 1931-ben, balol-

dali radikális nézetei és tettei miatt kizárta a sorából. Számos alkalommal letartóztatták, eljárást indítottak ellene, de baloldali ügyvédek segítségével a vádakat legtöbbször elejtették. Feleségének 1935-ben bekövetkezett halálát követően, valamint két jogerőre emelkedett hathónapos ítélet elől menekülve úgy döntött, elhagyja hazáját. Hamis útlevéllel Kassára utazott. A csehszlovákiai viszonylagos demokrácia lehetővé tette számára a letelepedést. Tekintettel tudományos hírnevére, felajánlották számára a prágai Stomatológiai Intézet igazgatói posztját, amit ő visszautasított. Még 1936-ban Svájcba távozott, majd rövid tartózkodás után kalandos úton jutott el a Baltikumra, ahonnan egy szovjet csatahajó fedélzetén indult tovább a Szovjetunióba. Moszkvában újra praktizálni kezdett, de emellett a közegészségügy terén szerzett ismereteit és tapasztalatait a szovjet egészségügyi rendszer kiépítésére fordította. Részt vett továbbá az *Új hang* című irodalmi és társadalmi lap szerkesztésében. Tervet dolgozott ki a magyarok uráli őshazájának tudományos felderítésére is.

A Szovjetunióban szerzett benyomásai alapján az addig meglévő naiv hite meggingott, számos vitába keveredett a kint élő magyar emigráció tagjaival. 1938. márciusában (a *Vologya* fedőnevű, magyar ügynök feljelentése alapján²) letartóztatták, és szovjetellenes tevékenység vádjával tíz év fogságra ítélték. Sorsa ettől kezdve ismeretlen. Bizonytalan információk szerint már 1940-ben elhunyt a Gulágon, mások szerint halála csak 1944-ben következett be.

A Madzsar által szerkesztett lexikon

Madzsar József személye és tevékenysége már életében megosztotta a vele kapcsolatba kerülőket. A rendszerváltás utáni Magyarországon megítélése kapcsán is leginkább politikai nézetei kerültek előtérbe, s ezért többen megtagadták személyét. Remélhetőleg eljön az az idő, amikor nem naiv kommunista hite, hanem az akkori magyar társadalomért, leginkább a szegényebb rétegekért, a köz egészségéért és a magyar kultúráért végzett munkája alapján kerül majd megítélésre. Tevékenységével számos olyan kezdeményezés történt, melynek eredményei – védőnői hálózat, alkoholizmus elleni küzdelem, könyvtári hálózat kiépítése – mind a mai napig meghatározó értéket képviselnek az egészségügyben, a kultúrában és a tudományban.